

Tatjana Đurin¹

doi: 10.19090/gff.2016.1.77-95

Odsek za romanistiku

UDK: 821.133.1.09-31 Rabelais F.

Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu

821.133.1.03=163.41 Vinaver S.

Primljeno: 17. 6. 2016.

Originalni naučni rad

Prihvaćeno: 8. 11. 2016.

RABLEOVI *VERBA MALEDICENDI* U SRPSKOM PREVODU STANISLAVA VINAVERA²

Uz seksualne aluzije i skatološke elemente, drugi važan element uličnog govora, toliko zastupljenog u Rableovom delu, jesu psovke, kletve i blagoslovi. Prisustvo velikog broja psovki i kletvi Bahtin tumači narodnom smehovnom kulturom iz koje Rable u velikoj meri crpi građu za svoj roman. Psovke i kletve, ali i blagoslovi i hvale, ambivalentni su i imaju funkciju snižavanja, materijalizovanja sveta, i ponekad ih je teško međusobno razgraničiti. Traduktološka analiza, koja podrazumeva uporedno proučavanje izvornog teksta i prevoda u kontekstu književnog dela, epohe u kojoj je nastalo i piščevog idiolektu i osobenog stila, otkriva prevodilačke postupke koje je pri prevodu Rableovog romana koristio Stanislav Vinaver: adekvatan doslovan prevod, ublažavanje, slobodan prevod, etnocentričan prevod. Traduktološka analiza Vinaverovih prevodnih ekvivalenata za Rableove *verba maledicendi* pokazuje da srpski prevodilac nije dodavao i pojačavao psovke i kletve iz izvornog teksta, kao što mu je svojevremeno bilo zamerano, već je doslovno i adekvatno preveo funkciju i puno (ambivalentno) značenje Rableovih psovki i kletvi.

Ključne reči: Rable, Vinaver, psovke, kletve, traduktologija.

Pišući svoj veliki enciklopedijski roman, roman izuzetnog jezičkog bogatstva, Fransoa Rable (1483–1553) preuzimao je leksičke elemente iz različitih izvora. Njegova erudicija i iskustvo lekara dali su mu termine iz zoologije, botanike, ornitologije, ihtologije, sokolarenja, grčke medicinske termine (preuzete od Hipokrata i Galena), kao i narodne nazive za delove tela i bolesti. Boravak u Rimu i kontakti sa Italijom pružili su mu nautičke termine, termine iz arhitekture, vojnih veština, primenjenih umetnosti i trgovine. Društveni život u Francuskoj, moda i običaji, dali su mu termine iz odevanja (odeća, obuća, frizure), kulinarstva, monetarnog sistema, muzike. Iz francuske tradicije Rable preuzima narodne priče, legende, pesme, dečje igre, običaje i verovanja, sujeverja, vradžbine, narodne dramske vrste, zabavnu književnost (hronike, viteški romani, putopisi, predskazanja), poslovice i izreke.

Rable je, dakle, koristio sve resurse svog jezika koji je bio u punom razvoju,

¹ djurin.tatjana@ff.uns.ac.rs

² Rad je proistekao iz doktorske disertacije *Srpski prevod Rableovog dela „Gargantua i Pantagruel“ iz perspektive modernih traduktoloških pristupa: etnocentričnost, hipertekstualnost, doslovnost*, odbranjen na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu 2011. godine.

a kada mu to nije bilo dovoljno, i sam je postajao jezikotvorac. Njegov roman je karneval, prožet logikom izokrenutosti i veselim, obnavljačkim smehom, napisan i učenim jezikom i uličnim govorom, pun skarednih šala i opscenih reči. Jedan od izuzetno važnih elemenata tog uličnog govora, toliko zastupljenog u Rableovom delu, jesu psovke, kletve i blagoslovi. Prisustvo velikog broja psovki i kletvi Mihail Bahtin tumači narodnom smehovnom kulturom koja je još živela u karnevalu i na prazničnom trgu, a iz koje Rable u velikoj meri crpi građu za svoj roman:

Trg kasnog srednjeg veka i preporoda bio je jedinstven i celovit svet, gde su svi „nastupi“ – od gromke ulične prepirke do organizovane praznične predstave – imali nešto opšte, bili prožeti jednom te istom atmosferom slobode, otvorenosti, familijarnosti. I takvi elementi slobodnog govora kao što su bogmanje, kletve, psovke, bili su na trgu potpuno legalizovani i lako su prodirali u sve prazničke žanrove koji su naginjali ka uličnom (čak i u crkvenu dramu) (Bahtin, 1978: 168–169).

Ove osobine srednjovekovnog i renesansnog trga u potpunosti su bile vidljive tek za praznike. Na takvom prazničnom i vašarskom, karnevalskom trgu razvio se poseban govor, poseban način komunikacije među ljudima.

Na trgu se razlegao poseban govor – familijaran govor, skoro poseban jezik, nemoguć na drugim mestima, koji se oštro razlikovao od jezika crkve, dvoraca, sudova, ustanova, od jezika službene književnosti, od razgovornog jezika vladajućih klasa (aristokratije, plemstva, višeg i srednjeg sveštenstva, vrhova gradske buržoazije), premda je stihija uličnog govora prodirala silom – u izvesnim uslovima – svuda (Bahtin, 1978: 169).

U rečniku srpskog jezika, psovka se definiše kao „nepristojna, pogrdna reč (ili ustaljena grupa reči) upotrebljena u ljutnji, gnevu (ili bez razloga), koja se obično upućuje nekome kao uvreda“ (Nikolić, 2007). Lingvisti daju opširnije i preciznije definicije. Psovke su „prepoznatljive stereotipne forme, eksplicitno ili skriveno izražene, izrazite frekvencije, zavisne od različitih sociolingvističkih i psiholingvističkih faktora“ (Savić–Mitro, 1998: 15)³. Upotrebljavaju se da izraze određenu naviku u govoru, stav ili emocionalni odnos prema stvarnom ili imaginarnom sagovorniku, prema samom sebi ili nekoj vrednosti:

Psovka je jedan oblik govornog čina ekspresiva kojom se izražava različita (dominantnije loša) konverzaciona navika, (dominantnije rigidan) stav i (dominantnije agresivna) emocija govornika prema sagovorniku (Savić–Mitro, 1998: 8-9).

³ O psovka u srpskom jeziku Savić–Mitro, 1998; Bogdanović, 2003; Ermen, 1996; Šipka, 2011. Za pregled dosadašnjih istraživanja psovki u srpskom jeziku i rezultata tih istraživanja Ristić, 2010: 195–197. O opscenoj leksici u francuskom i srpskom jeziku Jovanović, 2015; Jovanović, 2015; Jovanović 2016.

Međutim, u Rableovom romanu, koji vrvi od psovki, kletvi, svakakvih pogrdnih reči koje junaci upućuju jedni drugima, ovi elementi govora nemaju funkciju uvrede koja se upućuje određenoj jedinki u cilju razaranja njenog moralnog i duhovnog integriteta, već imaju drugu, prevashodno književnu funkciju. Bahtin smatra da se u osnovi psovki i kletvi (a to bi moglo da se odnosi i na hvale i blagoslove) nalazi groteskna koncepcija tela, kao i da je značenje ovih elemenata govora izuzetno važno za razumevanje književnosti grotesknog realizma, jer su upravo ovi elementi uličnog govora uticali na stil i građenje slika te književnosti, bivajući „svojevrsna dinamična formula otvorene istine” (Bahtin, 1978: 36).

Verba maledicendi, ali i *verba benedicendi*, u osnovi su telesni, i ambivalentni:

Može se reći da je čitav neslužbeni, preterano slobodni način govora srednjovekovnog klera (pa i čitave srednjovekovne inteligencije) i prostog naroda bio duboko prožet elementima materijalno-telesnog dole: nepristojnostima i porugama, bogmanjem i kletvama, travestiranim i naopako okrenutim opšteprihvaćenim svetim tekstovima i izrekama; sve što je pripadalo tom načinu govora moralo se podvrći snazi moćnog ambivalentnog dole koje snižava i obnavlja. Takav slobodan način govora sačuvao se i u Rableovoj epohi. Karakterističan obrazac za njega je i govor brata Žana i Panirga (Bahtin, 1978: 102).

Psovke i kletve, ali i blagoslovi i hvale, ambivalentni su, dakle, i imaju funkciju snižavanja, materijalizovanja sveta, i ponekad ih je teško međusobno razgraničiti: psovka lako prelazi u hvalu, i blagoslov u kletvu. Ova ambivalentnost, u kojoj čas preovladava pozitivna strana materijalno-telesnog dole (jelo, piće, ozdravljenje, preporod, polna moć, izobilje), a čas negativna (smrt, bolest, raspadanje i čerečenje tela, propadanje), snižava tekst, odvlači ga iz domena književnog, stvara veselost i izaziva smeh:

Sve takve pojave kao što su psovke, proklinjanja, bogmanja, nepristojnosti jesu neslužbeni elementi govora. Oni jesu i bili su očigledno narušavanje uobičajenih normi govornog obraćanja, izvesno nepoštovanje govorne uslovnosti – etikecije, učtivosti, usmenog uvažavanja, poštovanja, hijerarhije i tome slično (Bahtin, 1978: 203).

Zbog prisustva velikog broja ovih elemenata ceo tekst se menja, postaje neslužben, jer je oslobođen normi, hijerarhije i zabrana, i postaje tekst na nekom posebnom jeziku, koji razumeju samo upućeni. Rableovo delo je, po Bahtinu, upravo takav tekst: „U čitavoj svetskoj književnosti nema, verovatno, drugog dela koje bi s takvom punoćom i dubinom odražavalo sve strane narodno-uličnog života, kao što je Rableov roman” (Bahtin, 1978: 169).

Od svih elemenata uličnog govora različitih uvreda, kletvi i psovki, ima najviše, i one su uglavnom vezane za telesno: delove tela, bolesti, izlučevine i seks. U takvim kletvama sa telesnom tematikom često se prizivaju bolesti. Pripovedač, tako, baca kletvu na čitaoce koji neće poverovati u priču o Gargamelinom porođaju koju se on sprema da ispriča: „[...] ko ne veruje, neka mu spadne čmar” (Rable, 1989: I, 36)⁴. Skatološku tematiku, opet, ima psovka koju Gimnast upućuje bratu Jovanu, jer ovaj kaže da mu pravilo službe ne dozvoljava da skine kapu i mantiju za vreme gozbe:

Bren (dist Gymnaste), bren pour vostre chapitre! Ce froc vous romp les deux espauls. Mettez bas (Rabelais, 1995: 220).

Ne jedi govna, kaže Gimnast. Neka se vaše pravilo službe najede govana! Mantija vam je pleća nažuljila; svucite je (Rable, 1989: I, 117).

Iako nije doslovan, Vinaverov prevod je adekvatan. Za izraz jesti govna rečnik Matice srpske beleži značenje pričati gadosti ili gluposti, lagati, dok je bren pour uzvik kojim se izražava razdraženost ili prezir (Huguet, 1925). Stoga bi doslovan prevod morao da glasi: serem ti se na pravilo službe. Taj opsceni izraz, međutim, iako ima veći stepen ekspresivnosti i u govornoj situaciji stvara veći perlokucioni efekat, ne odgovara književnom kontekstu u kojem se bren pour pojavljuje, jer, zbog većeg stepena vulgarnosti ne stvara odgovarajući komični efekat, a komični efekat je u Rableovom romanu gotovo uvek u prvom planu.

Druga velika grupa psovki i kletvi ima religioznu tematiku. Pominju se bog i njegovi božanski atributi, sveci, đavoli, a brat Jovan često pominje i svoju mantiju kojoj se ponekad pripisuju čudesna svojstva i moći, kao pred bitku sa Kobasicama, kad proklinje Panurgija koji se uplašio i pokušao da se sakrije na brodu:

Par le froc que je porte (dist frere Jan), tu te veulx absenter du combat, Couillu, et ja ne retourneras, sus mon honneur! Ce n'est mie grande perte. Aussi bien ne feroit il que pleurer, lamenter, crier et descourager les bons soubdars (Rabelais, 1995: 994-996).

Tako mi mantije koju nosim, reče brat Jovan, hoćeš da izbegneš boj, mošnjaru, i ne pomišljaš da se ikada vratiš, časti mi moje! Nije to neka naročita šteta. Bar te nećemo gledati kako plačeš, kukaš, naričeš i obeshrabruješ dobre stare borce (Rable, 1989: II, 105).

Prevod je doslovan i adekvatan, sa sintaksom prilagođenom ovakvoj govornoj situaciji u srpskom jeziku: umesto futura ne retourneras 'nećeš se vratiti' u prevodu stoji veoma izražajno i ne pomišljaš da se ikada vratiš; umesto aussi bien ne feroit il que 'on će ionako samo' u prevodu stoji izraz iz srpskog govornog jezika, uveden prilogom turskog porekla za izuzimanje i ograničavanje, bar te

⁴ Izvorni tekst: [...] et si ne le croyez, le fondement vous escappe (Rabelais, 1995: 68).

nećemo gledati kako. Reč Couillu, koja se odnosi na čoveka koji ima velike mošnje, ali i na glupana (Huguet, 1925), Vinaver prevodi sopstvenom izvedenicom, novom imenicom nastalom od već postojeće – mošnjar.

U svojim kletvama izazvanim strahom, Panurgije pominje i boga i đavola. On se kune i zariče da se neće vratiti kod pesnika Raminagrobisa koji je na samrti, jer se plaši da bi đavoli umesto pesnika mogli da odnesu njega:

[...] Le Diable me emport si je y voys! Vertus Dieu, la chambre est desja pleine de Diables! [...] Houstez vous de là! Je ne y voys pas. Je meurs, par Dieu! de male raige de paour. [...] Y aille quiouldra aller! Le Diable me emport si je y voys! Si je y allois, le Diable me emporteroit. Cancre! Houstez vous de là! (Rabelais, 1995: 652)

[...] Neka me đavo nosi ako i kročim tamo! Božje mi sile! Soba mu je već puna đavola! [...] Hajd' odatle! Ja tamo ne pođoh. Tako mi Boga, živ sam se uplašio! [...] Nek ide ko hoće, đavo me odneo, ako odem. Tako se živ ne raspadao! Idite odatle! (Rable, 1989: I, 345-346)

Prevod je doslovan i adekvatan sa odlikama srpskog govornog jezika. Umesto de male raige de paour 'od užasnog straha' u prevodu stoji živ sam se uplašio, gde pridev živ služi za pojačavanje značenja i odgovara prilogu jako. U drugom primeru, isti pridev stoji u odričnoj rečenici i naglašava odbijanje: Tako se živ ne raspadao! Ova kletva zamenjuje francusku imenicu cancre 'rak, čir, krasta' koja se koristila u psovka i kletvama, najčešće sa značenjem: U krastama se raspadao! Uobičajena upotreba prezenta umesto futura, je ne y voys pas 'ne idem tamo, neću ići tamo' zamenjena je danas već arhaičnom (odnosno, redukovanom na neke glagole i situacije) upotrebom aorista umesto futura: Ja tamo ne pođoh. Izraz houstez vous de là 'odbijte, nestanite odatle' predstavlja osnovnu, prostu formulu za egzorcizam. Vinaver je zamenjuje narodnim izrazom za teranje nečastivog, ali i svih drugih koji nisu poželjni: Hajd' odatle!

Uz Panurgija, brat Jovan je svakako lik koji izgovara najviše psovki i kletvi u romanu⁵. Kad je vojska Čemer–Ljutice napala opatijski vinograd, a kaluderi se sakrili i molitvama pokušavali da oteraju neprijatelje, brat Jovan ih kletvama poziva da brane rod grožđa:

C'est, dist il, bien chien chanté. Vertus Dieu! que ne chantez vous:

A Dieu paniers, vendanges sont faites?

Je me donne au Diable s'ilz ne sont en nostre cloz, et tant bien coupent et seps et raisin qu'il n'y aura, par le corps Dieu, de quatre années que halleboter dedans. Ventre saint Jacques! que boyrons nous ce pendent, nous aultres pauvres diables? Seigneur Dieu, da mihi potum!

[...] Escoutez, messieurs, vous aultres qui aymez le vin: le corps Dieu, sy me

⁵ Psuju i drugi Rableovi junaci, čak i mudri i smireni Znajša, ali njihove psovke i kletve uglavnom su blaže od Panurgijevih i brat-Jovanovih.

suyvez! Car, hardiment, que saint Antoine me arde sy ceulx tastent du pyot qui n'auront secouru la vigne! (Rabelais, 1995: 176)

Dobro ste vi to oštevali! Baš ste našli vreme za sranje! reče on. Božje mi dobrodetelji i kreposti! Što ne zapevate:

Zbogom korpe, berba je zbrana!

Tako me đavo ne odneo, ako neprijatelji nisu upali u vinograd, čupaju čokote, beru grožđe, i neće ga biti, božjeg mi tela, ni za četiri godine, ni da se jedno zrno napabirči! Tako mi svetoga Jakova i sveg što u truhu ima! Pa šta ćemo mi piti, siročad božja! Gospode bože naš, da mihi potum.

[...] Čujte, gospari, svi koji volite vino, božjeg mi tela, za mnom pošite! Neka me sveti Ante opali, ako od sada pipne lonče ko ne pomogne vinogradu! (Rable, 1989: I, 93-95)

Prevod je adekvatan, ali ima prevodiočevih dodavanja i modifikacija. Ironičan izraz *c'est bien chien* (*chié*) *chanté* 'baš ste to dobro uradili, rekli itd.' Vinaver prevodi doslovno, ali onda dodaje i baš ste našli vreme za sranje, verovatno da bi preveo i glagol *chier* 'sрати' koji u srpskom jeziku, pored osnovnog značenja, može da znači i govoriti (gluposti). *Vertus Dieu* 'božje mi vrline ili sile ili snage' Vinaver prevodi sa dve imenice, dva sinonima koji pripadaju domenu religijskog, dobrodetelj i krepost, obe sa značenjem vrlina⁶. Reči brata Jovana, Zbogom korpe, berba je zbrana!, predstavlja doslovan prevod francuske poslovice koja se ovde pojavljuje kao stih podrugljive pesmice kojom neustrašivi kaluđer pokušava da podstakne svoju braću na borbu. Zvučnost nastala aliteracijama na Z, B i R stvara sliku brzog i silovitog pokreta, najezde skakavaca nakon koje ostaju samo opustošeni usevi. Grožđa će, u Rableovom tekstu, ostati tek toliko da će kaluđeri četiri godine moći samo da pabirče. Vinaver pojačava: ni za četiri godine, ni da se jedno zrno napabirči. U svom pozivu na odbranu vinograda brat Jovan pominje i svece: *Ventre saint Jacques* 'truhla mi svetog Jakova'. Vinaver opet dodaje: Tako mi svetoga Jakova i sveg što u truhu ima! U prevodu, đavo je zamenjen bogom: *rauvres diables* (dosl. jadni đavoli), izraz koji označava jadne ljude, bednike, dostojne sažaljenja, Vinaver zamenjuje adekvatnim srpskim izrazom, siročad božja, jer doslovan prevod ne bi bio razumljiv. Ostatak kaluđerovog bojnog pokliča doslovno je preveden, osim imenice *pyot* 'vino', koje je u srpski tekst preneto kao lonče, sud iz kojeg se vino pije, i predstavlja, stoga, prevod zasnovan na metonimiji.

Osim ambivalentnih kletvi i psovki koje se odnose na telesno, čak i kad su one povezane sa religijom (božje telo, truh svetog Jakova), postoje i razne druge uvrede, takođe povezane sa telom (telesnim nedostacima, proždrljivošću, izlučivanjem), ali i sa odlikama zveri, moralom i karakteristikama osobinama.

Veliki broj takvih pogrdnih reči (28 kod Rablea i 13 kod Vinavera) smešten je u niz uvreda kojima pogačari obasipaju čobane:

[...] mais (que pis est) les oultragerent grandement, les appellans Trop diteulx, Breschedens, Plaisans rousseaulx, Galliers, Chienlictz, Averlans,

⁶ Krepost, međutim, može da se nađe i u drugačijem kontekstu, ali je reč svakako arhaična i pripada visokom, pesničkom stilu.

Limessourdes, Faictneans, Friandeaulx, Bustarins, Talvassiers, Riennevaux, Rustres, Challans, Hapelopins, Trainnequainnes, gentilz Flocquetz, Copieux, Landores, Malotruz, Dendins, Baugears, Tezez, Gaubregeux, Gogueluz, Claquedans, Boyers d'etrons, Bergiers de merde et aultres telz epithetes diffamatoires, adjoustans que point à eulx n'apartenoit manger de ces belles fouaces, mais qu'ilz se devoient contenter de gros pain ballé et de tourte (Rabelais, 1995: 168).

I što je još gore, ispsovaše ih gadno, ovakvi ste, onakvi, te prostaci, te krezubi, te bitange, prdivrane, vucibatine, ugursuzi, te uštve, bezobraznici nijedni, žderonje, džukele drevne, pijavice preispoljne, gola govna i sve tako neki uvredljivi nazivi, a dodaju da takvima i ne liči da se ovih divnih pogača nabokaju, već neka se zadovolje mekinjavim hlebom od trica i ovsenicom (Rable, 1989: I, 89).

U izvornom tekstu, najveći broj uvreda odnosi se na moral, odnosno na karakterne osobine i ponašanje onih kojima su upućene. Čobani su, tako, lupeži (Trop diteulx, Claquedans), podrugljivci (Plaisans rousseaulx, Copieux, Gaubregeux), ništarije (Galliers, Averlans, Friandeaulx, Riennevaux, Challans, Baugears), licemeri (Limessourdes), lenjivci (Faictneans, Hapelopins, Landores), razmetljivci (Talvassiers), prostaci (Rustres), nesposobnjakovići (Trainnequainnes), kicoši (gentilz Flocquetz), uobraženi (Gogueluz). Neke uvrede ističu glupost osobe (Dendins, Tezez), a neke u svojoj osnovi imaju ljudsko telo. One se, najpre, odnose na fizički izgled osoba koje se nazivaju odrpanicima (Malotruz) i debelima (Bustarins), ili na telesne nedostatke (Breschedens 'krezubi'). Tri uvrede imaju skatološku osnovu: Chienlictz 'usranci', Boyers d'etrons 'usrani govedari' i Bergiers de merde 'govnavi čobani'.

Srpski tekst sadrži 13 uvreda, što znači da je Vinaver ispustio u prevodu više od polovine. I ovde se vređa fizički izgled (krezubi, žderonje); ima parazita (pijavice preispoljne) i ništarija (ovakvi ste, onakvi, ugursuzi, uštve, prostaci, bitange, vucibatine, bezobraznici nijedni, džukele drevne). Dva uvredljiva izraza imaju skatološku osnovu: gola govna i prdivrane. Iz analize francuskih reči vidi se da srpski jezik ima sasvim dovoljno reči da se sve ove uvrede prevedu, tako da nije jasno zašto je Vinaver toliki broj njih izostavio.

Osim psovki, kletvi i zazivanja svetaca, Rableovi junaci izgovaraju i blagoslove i hvale, istina, znatno ređe.

Panurgije u nekoliko navrata hvali brata Jovana ističući njegove vrline koje se nekako uvek dovode u vezu sa seksualnim činom. Tako, kad ga ovaj posavetuje da se ženi, Panurgije peva hvalospjev bratu Jovanu:

Ne dea (respondit Panurge), frere Jan, mon couillon guausche, je te croirey. Tu vas rondement en besoigne. Sans exception ne ambages tu m'as apertement dissolu toute craincte qui me povoit intimider. Ainsi te soit donné de cieulx tousjours bas et roydde operer! (Rabelais, 1995: 678).

Tako je, odgovori Panurgije, brat-Jovane, mošnja moja leva, verujem ti. Ti pristupaš poslu brzo. Bez uvijanja i kopanja trica, ti si me potpuno oslobodio svake bojazni koja bi mogla da me zastraši. Zato neka ti ga nebo da čvrsta za mnogo godina, i na poslu da je ustalac (Rable, 1989: I, 359).

Osim u slučaju jednog izraza, prevod je doslovan i adekvatan. Imenica exception 'izuzetak' prevedena je slikovitim izrazom kopanje trica. Prevod se u prvi mah čini neadekvatnim, ali značenje ovog izraza, prebiranje, u kontekstu odgovara značenju izvornog teksta: bez prebiranja, bez izostavljanja, bez izuzetka. Opsceni izraz bas et roydde operer 'tvrdo (čvrsto) dole raditi' zamenjen je imenicom ustalac, u dvostrukom značenju biti vredan i biti uspravan. Formalno, prevod je slobodan, ali opsceni kontekst ipak ostaje potpuno jasan. Drugi opsceni element, mon couillon guausche 'mošnja moja leva', ambivalentan je i predstavlja uvredu, ali i izraz prisnosti i prijateljstva.

Kad su se složili da pre spavanja treba večerati, Panurgije na sličan način iskazuje svoje zadovoljstvo i ljubav prema bratu Jovanu:

A ceste heure (dist Panurge) te ay je entendu, couillon veluté, couillon claustral et Cabalicque (Rabelais, 1995: 614).

Dovoljno sam te se naslušao, reče Panurgije, mošnja moja od kadife meke, mudo moje od manastirske spletke. E, spleli ste žestoko, mora se priznati (Rable, 1989: I, 327).

Pohvala kojom se Panurgije obraća bratu Jovanu, jedna od omiljenih Rableovih reči, couillon, dobija tri prideva, naizgled sasvim nespojiva. Veluté, od imenice velours 'meka tkanina, pliš, baršun, somot, kadifa' slika brata Jovana kao dobrog i dragog prijatelja; claustral 'samostanski, manastirski' predstavlja ga kao kaluđera; Cabalicque, odnosi se na kabalu, jevrejsku tajnu religiozno-filozofsku nauku zasnovanu na mističnom tumačenju Biblije, i prikazuje brata Jovana kao tajanstvenu osobu, što on i jeste (o njegovom životu pre dolaska u samostan i pre odbrane vinograda ne zna se zapravo ništa). Od četiri reči kojima raspolaže srpski jezik, a koje su sve stranog porekla (pliš dolazi iz francuskog, baršun iz mađarskog, somot iz nemačkog, kadifa iz turskog jezika), Vinaver bira turcizam, verovatno zbog pozitivne konotacije koju reč već ima u epskoj poeziji (u kolokaciji svila i kadifa, odnosi se na nešto raskošno, prijatno, visoko cenjeno), ali i zbog toga što prevodilac rečenicu pretvara u pravi stih: mošnja moja od kadife meke / mudo moje od manastirske spletke. Reč spletka, koja ne postoji u izvornom tekstu, u stvari uvodi poslednji pridev, Cabalicque 'mističan, nejasan' kao spletka, preveden čitavom novom rečenicom: E, spleli ste žestoko, mora se priznati.

U Rableovom romanu psovke, kletve, pohvale i blagoslovi često su pomešani. Prelaz od preteranih pohvala do preteranih i prejakih kletvi i psovki Bahtin smatra odlikom uličnog govora, te on, stoga, nije neobičan: „Ulična hvala i ulična kletva kao da su dve strane jedne iste medalje. Ako je lice – hvala, onda je naličje – psovka, ili obratno. Ulični govor je Janus sa dva lica“ (Bahtin, 1978: 180). Kletve

se često upotrebljavaju u ljubaznom i pohvalnom tonu, a i ulična hvala je ironična i ambivalentna, tako da je teško razgraničiti gde se završava jedno i počinje drugo⁷. Ako i jesu podeljene u jeziku, hvala i kletva se, po Bahtinu, odnose na jedinstvenu pojavu – fizički, materijalni svet, telo, i njihove metamorfoze:

Na kraju krajeva, groteskni ulični govor (naročito u njegovim starijim slojevima) bio je orijentisan na svet i na sve pojave u tom svetu u stanju njihove beskrajne metamorfoze, u stanju prelaska noći u dan, zime u proleće, starog u novo, smrti u rođenje. Zato ovaj govor sipa i hvale i kletve koje se ne odnose, istina, na jednu pojavu, ali ni na dve (Bahtin, 1978: 181).

Tako Panurgije naizmenično hvali i vređa gluvonemog Kozonosa koji znacima pokušava da reši dilemu oko ženidbe. Panurgije znake najpre shvata kao potvrdu da treba da se ženi i hvalama obasipa Kozonosa. Međutim, kad znake svog gluvonemog savetnika protumači kao predskazanje da će ga žena varati, te da će postati rogonja, Panurgije istog trenutka menja ton i počinje da vređa Kozonosa, i da mu preti (Rabelais, 1995: 636-640; Rable, 1989: I, 338-340).

Elementi uličnog govora, psovke, kletve i hvale, najčešće su i najbrojnije u epizodi o oluji na moru koja se proteže na čak pet poglavlja (Četvrta knjiga, pogl. 18-22). U putopisima i brodskim dnevnicima, oluja je predstavljala simbol borbe protiv nedaća. Ta borba upravo i otkriva razlike među junacima, jer se oni, suočeni sa opasnošću i nedaćama, različito ponašaju. U ovoj epizodi, brat Jovan se još jednom pokazuje kao neustrašiv i hrabro se bori protiv pobesnelog mora, a Panurgije, sklupčan od straha, kuka i nariče nad svojom zlom sudbinom. Brat Jovan to ne odobrava i ljuti se na Panurgija.

Evo nekoliko primera:

Primer 1:

– Par Dieu, Panurge le veau, Panurge le pleurart, Panurge le criart, tu feroys beaucoup mieulx nous aydant icy, que là pleurant comme une vache, assis sus tes couillons comme un magot!

– Be, be, be, bous, bous, bous (respondit Panurge)! frère Jan, mon amy, mon bon pere, je naye, je naye, mon amy, je naye! C'est fait de moy, mon pere spirituel, mon amy, s'en est fait! Vostre bragmart ne m'en sçauroit saulver. Zalas, Zalas! (Rabelais, 1995: 926)

– Pobogu, Panurgije kravetino, Panurgije slinavko, Panurgije balavko, bolje bi ti bilo da nam pomogneš umesto što plačeš i sliniš kao babetina, sedeći na mudima kao majmun.

– Be, be, be, mu, mu, mu! odgovori Panurgije. Brate Jovane, prijatelju, brate Jovane, oče moj, davim se, davim se, burazeru, udavio sam se. Nema više ništa od mene, oče moj duhovni, prijatelju moj, bilo i bitisalo! Ni vaš me mač ne može spasti. Avaj, avaj! (Rable, 1989: II, 69)

⁷ U Rableovom uzburkanom svetu i inače je teško postaviti bilo kakve granice.

Prevod je adekvatan i najvećim delom doslovan, uz manje modifikacije kojima prevodilac stvara komični efekat: umesto veau, 'vo' u prevodu stoji pogrdan naziv kravetina, jer Panurgije se ne ponaša kao muškarac, već kao prestrašena žena; umesto mon amy 'prijatelju moj' stoji turcizam burazeru, kojim se iskazuje bliskost sa nekim; umesto prezenta je naye 'davim se' treći put stoji perfekat udavio sam se, da potvrdi izvesnost ostvarenja glagolske radnje, odnosno sigurnu Panurgijevu smrt. Mali deo teksta preveden je slobodno: s'en est fait 'svršeno je (sa mnomo)' u prevodu postaje bilo i bitisalo, poslovice koju beleži Vuk Karadžić u svojoj zbirci i za koju daje objašnjenje: „Bilo i prošlo odavno” (Karadžić, 1969b: 13). Međutim, Vinaver poslovice ne koristi u ovom značenju, već stvara sopstvenu igru rečima u kojoj se bilo odnosi na puls, a bitisalo, izvedeno od glagola bitisati, na postojanje. Ovu igru rečima Vinaver zasniva na fonetskim sklopovima reči i polisemiji, kao što to, u celom romanu, čini i Rable. Glagol bitisati, reč turskog porekla, znači 'proći, minuti, nestati', ali znači i 'postojati, živeti, životariti'⁸. U prevodu se, dakle, fokus sa Panurgija prenosi na brata Jovana, koga preplašeni Panurgije obasipa hvalama (mon amy, mon bon pere, mon pere pere spirituel), jer očekuje da ga ovaj izbavi iz nevolje, te tako brat Jovan postaje razlog i uslov Panurgijevog postojanja: njegovo bilo i bitisalo.

Primer 2:

– Vien, pendu au Diable (dist frere Jan), icy nous ayder, de par trente Legions de Diables, vien! Viendra il?

– Ne jurons point (dist Panurge), mon pere, mon amy, pour ceste heure. Demain tant que vouldrez. Holos, holos! Zalas! nostre nauf prent eau. Je naye, Zalas, Zalas! Be, be, be, be, be, bous, bous, bous, bous! Or sommes nous au fond. Zalas, Zalas! Je donne dixhuict cent mille escuz de intrade à qui me mettra en terre, tout foireux et tout breneux comme je suys, si oncques home feut en ma patrie de bren. Confiteor! Zalas! un petit mot de testament, ou Codicille pour le moins (Rabelais, 1995: 928).

– Hodi, ovamo, đavolov obešenjače, reče brat Jovan, da nam pomogneš. Hodi tako ti trideset legiona đavola, hodi! Hoćeš li doći?

– Samo da ne psujemo, reče Panurgije, oče moj, prijatelju moj, bar u ovaj čas ne. Sutra, koliko god hoćete. Lele, lele, lele! Brod se puni vodom. Davim se, kuku, kuku! Be, be, be, be, be, mu, mu, mu, mu. Već smo na dnu. Jao, jao! Dajem milion osam stotina hiljada talira rente onome ko me na suvo izvede, ovako usrana i ulitana, kakav sam sad – ako je, to jest, ikad bilo čestita čoveka u mojoj dobroj postojbini. Confiteor. Lele! Moram bar da kažem kakav vam amanet ostavljam, kad već ne može da se pravi zaveštanje (Rable, 1989: II, 70).

Prevod je adekvatan i doslovan. Rečenicu si oncques home feut en ma patrie de bren Vinaver prevodi tačno, dodajući pridev čestit da osigura ispravno razumevanje. Prevodeći patrie de bren kao dobra postojbina, Vinaver se naizgled

⁸ Više o raslojenosti značenja glagola bitisati Petrović, 2008: 431–440.

udaljava od izvornog značenja, jer bi prevod reč za reč glasio usrana otadžbina, ali to ne bi odgovaralo značenju izvornog teksta, jer se bren, osim da označi izmet, upotrebljavao i da označi bliskost sa nekim ili nečim, odnosno vređanje iz ljubavi, koje pominje i Bahtin. Latinska reč *confiteor* 'priznajem, ispovedam (grehe)' nije prevedena i upravo prevodilački postupak ne-prevoda ovde menja efekat. Ovaj uzvik nije bio neuobičajen za ljude koji se pripremaju za božji sud, i sasvim odgovara Panurgijevom zapomaganju, pošto je on siguran da će umreti. Međutim, latinska reč uz koju je postavljen uzvik iz narodnog jezika, *lele*, neminovno će pojačati komični efekat u ciljnom tekstu, zbog toga što je spoj ovih reči neočekivan i neverovatan za čitaoca iz ciljne kulture.

Primer 3:

– Resvez tu? (dist frere Jan). Ayde icy, de par cinq cens mille et millions de charretées de Diables, ayde! Que le cancre te puisse venir aux moustaches, et trois razes de anguonnages pour te faire un hault de chausses et nouvelle braguette! Nostre nauf est elle encarée? Vertus Dieu! comment la remolquerons nous? Que tous les diables de coup de mer voicy! Nous n’eschappons jamais ou je me donne à tous les Diables! (Rabelais, 1995: 936)

– Jesi li poludeo? reče brat Jovan. Pomozi ovde, tako ti pet stotina hiljada miliona rabadžijskih kola punih đavola, pomozi! Da bog da ti rak ušao u brkove, i još da dobiješ aršin i po šangirskih čireva, pa da od njih iskrojiš čakšire i nov nakitnjak. Je li nam lađa nasela? Bog i bogme, kako ćemo je izvući? Ovde su se slegli svi morski đavoli goropadnici! Nema nam odavde spasa, inače neka me svi đavoli nose! (Rable, 1989: II, 74)

Prevod je adekvatan, ali su mnogi delovi teksta prevedeni slobodno. Kletva *que le cancre te puisse venir aux moustaches* (doslovno: neka ti čir dođe u brkove), kojom se priziva bolest, prevedena je da bog da ti rak ušao u brkove, gde imenica rak postaje deo igre reči, jer može da označi bolest, ali i morsku životinju, te tako predstavlja aluziju na davljenje, pogibiju u buri koja preti članovima družine. Na nekim mestima Vinaver pojačava, oneobičava izvorni izraz, najčešće turcizmom, pa *charretées de Diables* postaju rabadžijska kola puna đavola⁹. Vinaver modifikuje i *trois razes de anguonnages* (doslovno: tri polovine aršina čireva), najpre preračunavajući – aršin i po – a zatim i pojačavajući – šangirski čirevi, opasna venerična bolest, primarni sifilis, koji bi trebalo da se proširi po delu Panurgijevog tela koji inače prekrivaju pantalone i nakitnjak. Deo izvornog teksta, *tous les diables de coup de mer* 'svi đavoli uzburkanog mora' takođe je pojačan: oni nisu samo morski đavoli, već i goropadnici. Omiljeno brat-Jovanovo bogmanje, *Vertus Dieu*, Vinaver ovde prevodi kao bog i bogme, izraz koji pojačava prethodno izrečenu tvrdnju¹⁰. Moguće je da ga je Vinaver izabrao zbog zvučnosti, udvajanja prvog sloga (bog), postupka kojim je Rable stvorio mnoge svoje neologizme.

⁹ Rabadžija je najamni prevoznik robe i drugog tereta teretnim zaprežnim kolima.

¹⁰ Pretraga na internetu pokazala je da se izraz pojavljuje na hrvatskim internet sajtovima. Osim toga, autor rada čuo je ovaj izraz u više navrata, prevashodno u govoru starije populacije, na severu Vojvodine.

Primer 4:

– Dieu (dist Panurge) et la benoiste Vierge soient avecques nous! Holos, holas, je naye! Bebebebeous, bebe, bous, bous, In manus! Vray Dieu, envoye moy quelque daulphin pour me saulver en terre, comme un beau petit Arion! Je sonneroy bien de la harpe, si elle n'est desmanchée.

– Je me donne à tous les Diables! dist frere Jan...

– Dieu soit avecques nous! disoyt Panurge entre les dens.

– ... si je descens là, je te monstreray par evidence que tes couillons pendent au cul d'un veau coquart, cornart, escorné. Mgnan, Mgnan, Mgna ! Vien icy nous ayder, grand veau pleurart, de par trente millions de Diables, qui te saultent au corps! Viendras tu, ô veau marin? Fy ! qu'il est laid, le pleurart! (Rabelais, 1995: 936-938)

– Bog, reče Panurgije, i preblaga deva Marija neka su sa nama! Jao, jao! davim se. Bebebebe, bebe, mu, mu. In manus. Gospode istiniti, pošalji mi delfina da me iznese na kopno, da budem mali lepi Ariončić. Pa ako zatreba da sviram i u harfu, ako nije oštećena.

– Predajem se svim đavolima, reče brat Jovan (bog nek je s nama! mrmljaše Panurgije kroz zube), ako ti tu siđem, pokazaću ti, na očigled svih, da ti mošnje vise niz stražnjicu jednog pravog pravcatog blentavog teleta, o rogonjo sa polupanim rogovima! Mau, mrnjau, mijau, krnjau! Hodi da nam pomogneš, plačljiva violino, tako ti trideset miliona đavola što su na tebe skočili. Hoćeš li doći, morsko tele? Uh, što si ružan, plači-strino! (Rable, 1989: II, 74)

Ono što izgovara Panurgije prevedeno je adekvatno i doslovno, s tim što bi precizniji prevodni ekvivalent za desmanchée bio raštimovana, umesto oštećena. U prevodu brat-Jovanovih reči ima nekoliko modifikacija. Veau coquart je pogrđni naziv za glupog i nadmenog čoveka, pri čemu obe reči imaju gotovo isto značenje, tako da bi doslovan prevod bio glupane glupi. Vinaver prevodi osnovno značenje prve reči, vo, pa onda ublažava, tele, reč koja i u srpskom jeziku označava glupog čoveka, ali ne bez izvesnih simpatija, a drugu reč takođe ublažava, pa umesto glup stoji blentav. Najpre ublaživši pogrđni izraz, Vinaver ga zatim pojačava pridevima pravi pravcati 'istinski, stvarni'. Pozivajući Panurgija da pomogne družini, brat Jovan ga naziva grand veau pleurart. Umesto doslovnog prevoda, veliki plačljivi vole, koji je potpuno adekvatan, razumljiv i smešan, Vinaver prevodi slobodno – plačljiva violino – aluzija na tužne tonove, nalik cviljenju, koje može da stvara ovaj instrument. Veau marin, naziv za tuljana, Vinaver opet ublažava, morsko tele, kombinacija koja izaziva smeh, iako bi u obzir mogli da dođu i morski vole ili morska kravo, što bi takođe bilo smešno, ali i pogrđnije. Poslednja uvreda koju u ovom primeru brat Jovan upućuje Panurgiju je le pleurart 'plačljivko'. Prevod je etnocentričan, ali ublažen: plači-strina umesto uobičajenog plačipička.

Panurgijevo plakanje i jadikovanje ispresecano je mnoštvom uzvika. Uzvici

Zalas, holos i holas predstavljaju fonetske varijante uzvika *hélas 'avaj'*. Vinaver ih prevodi na više načina: Zalas (avaj, lele, jao, kuku), holos (lele, jao), holas (jao). Zbog prevođenja višestrukim prevodnim ekvivalentima, koji su svi adekvatni, čini se da Vinaver dodaje uzvike i čini još razudnijim i nerazumljivijim i inače teško razumljiv Panurgijev govor. Uz ova tri uzvika, najčešći su uzvici onomatopejskog porekla *be* i *bous*, koji oponašaju oglašavanje koze i ovce, i bebe (što Panurgije u tim trenucima i jeste), a koje Vinaver dosledno prevodi takođe onomatopejama: *be* (oglašavanje ovce) i *mu* (oglašavanje krave). Rugajući se Panurgijevom strahu, brat Jovan ga oponaša izgovarajući nerazumljivi uzvik *Mgnan*. Vinaver ga prevodi na četiri načina, sinonimičnim uzvicima onomatopejskog porekla kojima se oponaša oglašavanje mačke, poređanim sledećim redosledom radi izazivanja zvučnog efekta: *mau*, *mrnjau*, *mijau*, *krnjau*. Brat-Jovanov uzvik za izražavanje prezira i gađenja, *fy 'fuj'*, Vinaver ublažava prevodeći ga kao *uh*, koji se, između ostalog, koristi i za izražavanje nekog neprijatnog osećanja.

Odvažnosti i preduzumljivosti brata Jovana suprotstavljeni su Panurgijev strah i zapomaganje, tako da ova dva junaka predstavljaju ovde dva različita pogleda na svet¹¹. A taj svet bio je svet u stvaranju – ni novi, ni stari. Renesansa je rušila i srušila stari poredak i sistem vrednosti, ali nije donela nova rešenja, ništa čvrsto da se čovek za to uhvati. I pred čovekom se pojavio ambis, nedokučivi svet, pitanja koja su ostajala bez odgovora, što je izazvalo strah. Taj novi, egzistencijalni strah vremena koje tek dolazi predstavljen je u liku Panurgija. Ako je brat Jovan pravi renesansni čovek koji prihvata svet i život takve kakvi jesu, Panurgije je čovek budućnosti, zabrinut, skamenjen od straha pred provalijom sveta koja zjapi pod njim¹².

Psovke, kletve, blagoslovi i hvale rasuti su svuda po Rableovom romanu. Najčešće ih izgovaraju Panurgije i brat Jovan: Panurgije kune i zapomaže kad ga obuzme strah, a vređa kad je siguran i samouveren; brat Jovan kune i psuje u bitkama, hrabreći saborce i plašeći neprijatelje, a Panurgija vređa kada ovaj postane ružan i izobličen od straha (bilo da je to strah od smrti, bilo strah od rogova). Pogačari, Hukabuka i Vukodlak kunu i psuju iz besa, a meštar Janko Klačén-Nedoklačén psuje iz nemoći. Zapomažu i psuju i neprijatelji koje brat Jovan tuče i ubija, prestrašeni limuzinski đak, baba sa Papišipka, Parižani obliveni mokraćom. Hvale i blagoslove najčešće izgovaraju divovi, zatim brat Jovan i Panurgije (ali Panurgijevi blagoslovi se lako i brzo pretvaraju u kletve i psovke).

Sadržaj ovih izraza je različit, ali je većina ipak usmerena na telo. Kletvama se najčešće prizivaju bolesti (gangrena, epilepsija, gnojne rane na nogama, hromost,

¹¹ Upored. „Brat Jovan u delu predstavlja radost, dok je Panurgije duh. Kad je brat Jovan u društvu svojih prijatelja, on im prenosi neodoljivu veselost, dok Panurgije, svojom zabrinutošću, na kraju ostalima daje razloga da budu zabrinuti. Čitalac se češće smeje Panurgiju nego što se smeje sa njim, a veoma se retko smeje bratu Jovanu. Jedan predstavlja konstruktivnost, a drugi destruktivnost; jedan je čovek sadašnjosti, a drugi čovek budućnosti; jedan je živ zato što prihvata život, a drugi je živ zato što život poriče. Oni predstavljaju dva stava koji određuju smer i značenje dela“ (Glauser, 1964: 179).

¹² Upored. „Renesansa se prečesto zamišlja kao iznenadni procvat novih znanja. Ta znanja su samo malo razotkrivala tamu: ono malo što je omogućavalo da se podnese zagonetnost sveta potkopavao je sam taj svet, a nije bilo ničega čime bi to malo moglo da bude zamenjeno“ (Bon, 1994: 31).

krvavi proliv, crveni vetar) ili se raščlanjuje telo (ispada utroba). O polnoj moći govori se pohvalno, ili se, pak, ruga nemoći. Groteskna koncepcija tela, po Bahtinu, preovladava čak i kod onih psovki i kletvi koje imaju osnovu u religijskom:

Kleli su se prvenstveno različitim delovima i organima Božjeg tela: telom gospodnjim, njegovom glavom, krvlju, ranama, trbuhom; kleli su se relikvijama svetaca i mučenika, nogama, rukama, palčevima itd., koje su čuvane u crkvama. Najnedopustivija i najgrešnja smatrana su upravo zaklinjanja telom Gospodnjim i njegovim različitim delovima, - a ipak su baš te kletve bile najraširenije (Bahtin, 1978: 209).

Uprkos zabranama i borbi koju su protiv njih vodile crkva i država, ali i humanisti, psovke i kletve su opstale i učinile ulični govor još familijarnijim i slobodnijim, narušavajući govorne norme i službeni pogled na svet, podrivajući sistem, „kao izvestan stepen govornog protesta protiv njega” (Bahtin, 1978: 205).

Poredeći psovke i kletve iz srednjovekovnog i renesansnog realizma sa modernim psovkaama, Bahtin objašnjava zašto su ovi elementi govora u tolikoj meri prisutni u delima ovih epoha i zašto oni, tamo i tada, ne zvuče toliko uvredljivo kao danas:

[...] takvi izrazi kao što su „idi u...”, snižavaju na groteskni način onoga kome se ruga, to jest prevode ga na apsolutno pornografsko telesno dole, u zonu polnih organa koji rađaju, u telesni grob (ili u telesni pakao), radi uništavanja i novog rađanja. Ali od tog ambivalentnog preporadajućeg smisla u savremenim psovkaama nije ostalo gotovo ništa osim gole negacije, čistog cinizma i vredanja: u smisaonim i vrednosnim sistemima novih jezika i u novoj slici sveta ti su izrazi savršeno izolovani: to su odlomci nekakvog tuđeg jezika, na kome se nekad moglo nešto reći, ali na kome se sada može samo besmisleno vredati. [...] U njima kao da drema nejasno sećanje na nekadašnje karnevalske slobode i karnevalsku istinu (Bahtin, 1978: 37).

U Rableovo vreme, psovke i kletve su još čuvale svoje puno značenje i svoj preporadajući element, i zato nisu smatrane potpuno vulgarnima i neprihvatljivima, već su činile deo jezika koji je svojom izražajnošću govoru davao slikovitost i život, bojio ga „bojama Ciceronove retorike” (Rable, 1989: I, 119).

Pored doslovnog prevoda koji dominira u prevodu celog Rableovog romana, u Vinaverovom prevodu psovki, kletvi i blagoslova naročito se ističu dva postupka: ublažavanje i etnocentričan prevod. Vinaverov kritičar, Vojmir Vinja, između ostalog, zamerao je prevodiocu pojačavanje izvornog Rableovog izraza, dodavanje vulgarnih i pornografskih elemenata, čime je „iskrivio svog autora”:

C'est bien chié, chanté, beuvons! (Sad, kad ste se dobro napripovijedali i

napjevali, sad pijmo!) Vinaver zanemaruje idiomsku vrijednost izraza *c'est bien chié* i prevodi: *Dosta sranja i urlanja, pijmo.*

Isto tako: *Bren, dist Gymnaste, bren pour votre chapitre.* (G-o, reče Gimnast, g-o tom vašem poglavlju.) Ovaj i onako trivijalni izraz Vinaver još pojačava i prevodi: *Ne jedi g-a, kaže Gimnast, neka se vaše pravilo službe (za status ordinis t.j. pravila franjevačkog reda!) najede g-a. [...]*

U istom pasusu se meštar Janotus de Bragmardo diže protiv svojih vlastitih kolega i prijeti im, da će ih spaliti kao: *bougres, traitres, hereticques et seducteurs.* I ovdje Vinaver uzima riječ *bougre* u njenu novom značenju i prevodi je sa hulja, ma da se je lako iz suvremenih pisaca uvjeriti, da je ona značila sodomitu, pederasta (Vinja, 1951: 188-190).

Vinaverov odgovor je prilično oštar:

Kritičar mi zamera što sam preveo „*c'est bien chié*” sa „dosta sranja i urlanja” (iako se kod nas, slično francuskom, veli za glupo i izlišno nagvaždanje: sranje!). Kritičar bi hteo da prevedem to sa „sad kad smo se dobro napripovedali”. *C'est bien chié!*

Bren pour votre chapitre – kritičar traži da ne prevedem sa „neka se vaše pravilo službe najede g...a” (tj. ispišimo reč: govana). Pravilo službe (ili tipik) – kritičar izgleda ne razume šta to znači. Uostalom, mesto je nejasno. Možda on ni ne protestuje protivu izraza „pravilo službe” već što se reč g...o odnosi na tipik frannjevačkog reda? [...]

Bougre – veli kritičar – valjalo je da prevedem sa sodomist, pederast. To značenje je ta reč imala, nesumnjivo, u XVI veku, per extensionem. Ali osnova je (ono što zvuči u samom korenu) ono jeretičko, ono što dolazi od pojma Bugarin, u vezi sa albigenkom jeresi. Šarpantjeovo izdanje uzima tu reč kao pretežnu, pa čak i ne spominje pederaste. Pošto sam ja, u daljem nabranjanju, već imao reči „jeretici” i „raskolnici”, to sam se poslužio rečju „hulja” koja daje onu podsvesnu narodsku gnusnu boju (o kojoj pišu svi rečnici). Najradije bih, pak, uzeo reč „bogumil”, ali to samo da mi je bio dopušten komentar (što mi je uskraćeno) (Vinaver, 1997: 32–33)¹³.

Uprkos Vinjim zamerka da je Vinaver dodavao i pojačavao vulgarne izraze u Rableovom tekstu, ono što se iz analize prevoda vidi jeste da to nije tačno¹⁴. Ono što se često čini kao preterano dodavanje (dodavanja, svakako, ima) jeste zapravo rezultat višestrukog prevoda, prevođenja jedne izvorne reči sa više reči iz ciljnog jezika, izabranih prema kontekstu i zvučnosti, odnosno komičnom efektu koji stvaraju. Vinaver je čak ublažavao: jesti govna 'pričati besmislice' umesto serem ti se na; blentavo tele umesto glupane glupi; plači-strino umesto plačipičko itd.

S jedne strane, ovako ublažene, psovke i kletve su, sa druge strane, pojačane,

¹³ Više o ovoj polemici Vinaver, 1997: 36-37; Đurin, 2006: 145-153.

¹⁴ Ovome u prilog govori i činjenica da epizoda o pogačarima u prevodu ima dvostruko manji broj uvreda nego što je to slučaj u izvornom tekstu.

i to najčešće arhaizmima, leksičkim (turcizmima, rečima iz crkvenoslovenskog jezika, iz epske književnosti, starog narodnog jezika) i morfosintaksičkim (inverzija, određeni pridevski vid, arhaična upotreba glagolskih vremena). Svi ti arhaizmi jesu u stvari etnocentrični elementi u prevodu. Koristeći ih, a često i potpuno zamenjujući francuske psovke, kletve i blagoslove našima, Vinaver ove elemente uličnog govora prilagođava govornim situacijama u srpskom jeziku: kuku i lele, guba vas razgubala, hajd' odatle, mošnjo moja od kadife meke itd.

Budući izuzetno emotivno obojene, psovke se nalaze među najspontanijim elementima govora (one dolaze odmah posle uzvika), tako da je upravo tu Vinaver i morao najviše da menja, da ublažava ili prevodi etnocentrično. U protivnom, funkcija psovke ne bi bila preneti, niti emocija koju ona nosi. Stoga se ovde sve modifikacije čine opravdanima, jer je kod ovih reči značenje u drugom planu, a ponekad je i potpuno nebitno. Ono što je važno jeste emotivna motivacija, ton i efekat koji su kod Vinavera uvek preneti adekvatno.

Uprkos ublažavanju i etnocentričnom prevodenju, koji jesu značajne, i kod mnogih teoretičara prevodenja, poput Pitera Njumarka i Antoana Bermana¹⁵, zabranjene modifikacije, Rableove psovke, kletve i blagoslovi u srpskom prevodu nisu izgubili ništa od svoje izražajnosti i životnosti, niti od ambivalentnosti o kojoj govori Bahtin. Naše psovke još uvek u velikoj meri čuvaju tu ambivalentnost. Vulgarni glagol, najčešći u našim psovkaama, jedna je od reči sa najširim semantičkim poljem u našem jeziku. Raspon njegovih značenja kreće se od izražavanja velike radosti i bliskosti, u izrazu pa gde si, jebote! koji se upućuje veoma bliskoj i dragoj osobi koju dugo nismo videli, do najveće uvrede u našoj kulturi, psovke jebem ti mater. Međutim, čak je i ova najgora psovka ambivalentna, jer nije uvek uvreda. U izrazu biti sa nekim na jebem ti mater, ona izražava najveću prisnost i prijateljstvo dve osobe koje jedna drugoj mogu da povere sve, da kažu sve, i da to nikada ne ugrozi njihovo prijateljstvo. Mada se ovaj glagol često da naslutiti, Vinaver ga nijednom nije upotrebio u prevodu Rableovog romana. Ima, međutim, drugih primera takve ambivalentnosti, poput: da ti rebra polomim – u tuči, iz mržnje i besa, ili u snažnom zagrljaju, od sreće i radosti. Ova višeznačnost, ambivalentnost naših psovki i kletvi jeste ista ona ambivalentnost koju Bahtin prepoznaje u psovkaama i kletvama srednjeg i XVI veka, tako da ovde, u ovom segmentu Rableovog dela, ublažavanje i etnocentričnost, ti inače „izdajnički“ postupci, postaju postupci kojima se adekvatno i doslovno prevodi funkcija i puno (ambivalentno) značenje Rableovih psovki.

Tatjana Đurin

RABELAIS' *VERBA MALEDICENDI* AND THEIR SERBIAN TRANSLATION
BY STANISLAV VINAVER

¹⁵ O Njumarkovoj koncepciji doslovnog prevodenja Newmark 1991; Newmark 1995. O Bermanovom razlikovanju etnocentričnog i etičkog prevoda Berman 2004.

Along with the obscenity, there is another important element of Rabelais' unique literary style: swear words, curses, blessings and praises. Such a large number of these words in the Rabelais' novel could be explained by the influence of folk culture of the Middle Ages and Renaissance. The swear words and curses, as well as blessings and praises are ambivalent. With the emphasis on the material dimension of the human body, these words are used for the purpose of the materialization of the world. Sometimes they are very difficult to separate from each other. In Rabelais' fantastic world a swear word easily becomes a praise, a curse becomes a blessing. The analysis of translation procedures and Serbian translation equivalents for Rabelais' *verba maledicendi* shows that the Serbian translator, Stanislav Vinaver, did not add any of those vulgar words, as it had been objected before, but he rather translated, literally and adequately, the literary function and the full (ambivalent) meaning of Rabelais' swear words and curses.

Key words: Rabelais, Vinaver, swear words, curses, translatology

LITERATURA

- Bogdanović, N. (2003). *I ja tebi*. Izbor iz psovačke frazeologije. Niš: Prosveta.
- Đurin, T. (2006). Potop od jezika ili krparenje – povodom prvog prevoda celokupnog Rablea. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, XXXI, 145–153.
- Jovanović I. (2015). Diskurzivna vrednost opscene leksike u francuskom i srpskom jeziku. *Jeziik, književnost, diskurs. Jezička istraživanja* Niš: Filozofski fakultet. 567–587.
- Karadžić Stefanović, V. (1969a). *Srpski rječnik*. Beograd: Nolit.
- Karadžić Stefanović, V. (1969b). *Srpske narodne poslovice i druge različne kao one u običaj uzete riječi*. Beograd: Nolit.
- Klajn, I.–Šipka, M. (2008). *Veliki rečnik stranih reči i izraza*. Novi Sad: Prometej. *Književnost*, 10, 386–389.
- Nikolić, M. (ured.) (2007). *Rečnik srpskoga jezika*. Novi Sad: Matica srpska.
- Petrović, S. (2008). Bitisati – „nestati“ ili „postojati“?: istorijski razvoj, leksikografski tretman i savremena praksa. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 37, 1, 431–440.
- Ristić, S. (2010). Diskurs psovki u srpskom jeziku. U: Vasić, V. (ured.). *Zbornik u čast Svenki Savić – Diskurs i diskursi*. Novi Sad: Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu. 195–197
- Savić, S.–Mitro, V. (1998). *Psovke!!!*. Novi Sad: Futura publikacije. Šipka, D. (2011). *Rečnik opscenih reči i izraza*. Novi Sad: Prometej.
- Vinaver, M. (1997). Polemika o prevodu Rablea. U: Tešić, G. (ured.). *Almanah Vinaver, br. 1* Beograd: Čigoja. 36–37
- Vinaver, S. (1950, oktobar). Reč prevodioca (uz pokušaj srpskoga prevoda Rablea).
- Vinaver, S. (1953, april). 400 godina od Rableove smrti. *Republika*, 391. Vinaver, S. (1954, oktobar). Rableova žetva. *Književnost*, 10, 323–334.
- Vinaver, S. (1997). Ne sutor ultra crepidam, Povodom kritike na moj prevod Rablea. U: Tešić, G. (ured.). *Almanah Vinaver, br. 1* Beograd: Čigoja. 31–35

*

- Aleksandra Mančić). Beograd: RAD/AAOM.
- Bahtin, M. (1978). *Stvaralaštvo Fransoa Rablea i narodna kultura srednjega veka i renesanse* (prev. Ivan Šop i Tihomir Vučković). Beograd: Nolit.
- Berman, A. (2004). *Prevođenje i slovo ili konačište za dalekog* (prev. i predg.
- Bowen, Barbara C. (1986). Rabelais and the rhetorical joke tradition. In: La Charité, R. (Ed.) *Rabelais's incomparable book*. Lexington: French Forum. 213–225
- Dauzat, A., Dubois, J., & Mitterand, H. (1964). *Nouveau dictionnaire étymologique et historique*. Paris: Larousse.
- Dixon, J. E. G., & Dawson, J. (1992). *Concordance des œuvres de François Rabelais*. Etudes rabelaisiennes XXVI. Genève: DROZ.
- Donaldson-Evans, Lance K. (1995). *The peregrinations of Pantagruel: Rabelais and the travel literature of the Renaissance*. Etudes rabelaisiennes XXX. Genève: DROZ.
- Engstrom, Alfred G. (1968). A few comparisons and contrasts in the word-craft of Rabelais and James Joyce. In: Daniel, G. B. (Ed.). *Renaissance and other studies in honor of William Leon Wiley*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press. 65–82
- Ermen, I. (1996). *Fluch – Abwehr – Beschimpfung. Pragmatik der formelhaften verbalen Aggression im Serbokroatischen*. Bern, Berlin, Frankfurt/M., New York, Paris, Wien : Peter Lang
- Etudes traductologiques*. Paris : Minard. 143–163
- Frame, Donald M. (1968). The impact of frere Jean on Panurge in Rabelais's Tiers Livre. In: Daniel, G. B. (Ed.). *Renaissance and other studies in honor of William Leon Wiley*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press. 83–91.
- Glauser, A. (1964). *Rabelais créateur*. Paris: Editions A.–G. Nizet.
- Henry, J. (2003). *La traduction des jeux de mots*. Paris : Presses Sorbonne Nouvelle.
- Huguet, E. (1925–1967). *Dictionnaire de la langue française du seizième siècle*.
- Jovanović, I. (2015). De l'aspect morphologique et sémantique du lexique obscène en français et en serbe. *Les études françaises aujourd'hui*. Belgrade: Faculté de philologie. 157–166.
- Jovanović, I. (2016). La phraséologie obscène en français et en serbe. *Les études françaises aujourd'hui: tradition et modernité*. Niš: Faculté de philosophie. 151–163
- Misri, G. (1990). La traductologie des expressions figées. In : Lederer, M. (éd.).
- Newmark, P. (1991). *About Translation*. Clevedon, Buffalo, Toronto, Sydney: Multilingual Matters
- Newmark, P. (1995). *A Textbook of Translation*. Hemel Hempstead Hertfordshire: Pheonix ELT.
- Paris, J. (1970). *Rabelais au futur*. Paris: Seuil.
- Paris: Librairie ancienne Edouard Champion.
- Putanec, V. (1957). *Francusko-hrvatskosrpski rječnik*. Zagreb: Školska knjiga.

- Rabelais, F. (1995). *Œuvres complètes*, Guy Demerson (éd). Paris: Seuil.
- Rable, Fransoa. *Gargantua i Pantagruel*, tom I i II (prev. Stanislav Vinaver). Beograd: Samostalno prevodilačko izdanje Konstantina Vinavera, Slobodana Vinavera i dr, 1989.
- Rigolot, F. (1972). *Les langages de Rabelais*. Etudes rabelaisiennes X. Genève: DROZ.
- Vinja, V. (1951, veljača). O jeziku i stilu Rabelaisovu i o novom prijevodu Gargantue i Pantagruela. *Republika-časopis za književnost i umjetnost*, 2. 184–193.